

ФІЛОСОФІЯ І СУМІЖНІ СФЕРИ ДУХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 133.2+159.9.072.7+530.145

Андрій Кадикало, Ігор Карівець
Національний університет “Львівська політехніка”

ЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПУ ДОПОВНЮВАНOSTІ ДЛЯ ПЕРЕХОДУ ВІД ПІЗНАННЯ ДО СПОГЛЯДАННЯ

© Кадикало А., Карівець І., 2009

Розглядається нова парадигма осягнення дійсності в межах взаємозв'язку принципу доповнюваності та споглядального способу життя (*vita contemplativa*). Показано, що стара парадигма, яка ґрунтувалася на пізнанні як протистоянні суб'єкта і об'єкта і яка зводила світ та людину до механічних утворень, породила сучасну моральну та екологічну кризи. Лише повернення до споглядального способу життя і визнання принципу доповнюваності як основи буття можуть вивести людство із стану занепаду.

Ключові поняття: пізнання, принцип доповнюваності, споглядання

Andriy Kadykalo, Ihor Karivets. The Significance of Principle of Complementarity for Transition from Cognition to Contemplation.

In this article the authors examine the new paradigm of understanding of reality at the limits of interdependence between the principle of complementarity and contemplation. The old paradigm which is based on subject-object relations of cognition caused contemporary moral and ecological crisis. The authors are convinced that only return to contemplation and acknowledgement of principle of complementarity as the base of being can help humankind out of decay.

Key words: cognition, contemplation, principle of complementarity

*О человек, чье имя свято, подняв глаза с молитвой ввысь, среди распада и разврата
остановись, остановись!*
Евгений Евтушенко, 1967

*Праве і ліве як разом – одне / Загальне з окремим – це також ознаки / Справді немає ні Сходу,
ні Заходу / Тим більше неможливий Захід без Сходу.
«Діамантова сутра»*

Мета роботи – розкрити сутність взаємозв'язку принципу доповнюваності та споглядання, а також показати обмеженість та неадекватність людського пізнання, яке ґрунтується на суб'єктно-об'єктних відношеннях.

Думку про те, що світ складається із протилежностей, які доповнюють одна одну, знаходимо у Гермеса Трисмегіста (Стародавній Єгипет): «Все двоїсте: все наділене полюсами, все має свою протилежність, подібне і неподібне — одне і теж, протилежності тотожні, але розрізняються за ступенем, крайнощі сходяться, всі істини — напівістини, всі парадокси можна поєднати» [7, с. 51]. Це твердження вплинуло на увесь подальший розвиток науки, зокрема і на філософію. По-різному

формулювали учені-філософи, природодослідники усіх століть цей принцип, але суть залишалася одна: неможливо надати переваги якійсь одній із протилежностей – вони доповнюють одна одну. Не перераховуватимемо усіх, хто повторює думку Гермеса. Назвемо лише деякого з них, щоб показати – не дуальне, гармонійне, сприйняття світу притаманне людині в усі часи. Платон та неоплатоніки формулюють цей принцип так: «Єдине у множинному». Микола Кузанець, філософ доби Відродження, говорить про «збіг протилежностей». У XX ст. Нільс Бор знову відкриває цей принцип у квантовій фізиці. Сучасні російські та українські учені також звертаються до нього, – наприклад, російська дослідниця трансдисциплінарної взаємодії Мікешина Л.А. [9] та український філософ Лук'янець В.С. [10]. Усе більше науковців схиляються до того, що розрив між природничими та гуманітарними науками долається за допомогою принципу субсидіарності, або доповнюваності [6, с. 27].

Така повторюваність перевідкриття принципу доповнюваності свідчить про те, що сучасні люди повинні пройти шлях стародавніх людей, тобто пройти ті самі етапи розвитку і те, що принцип доповнюваності є принципом Буття [4, с. 42].

Розвиток науки і людського пізнання завжди переживав моменти кризи, які можна назвати точками біфуркації, але такі рубежі лише давали поштовх подальшому розкриттю дійсності людиною. Значне місце у процесах розвитку знання про навколишній світ відіграла і відіграє систематизація накопичених знань, яка ґрунтується на раціонально-логічному пошуку відповідей на питання про світобудову. Цей підхід має коріння ще з античності, а його розквіт припав на добу модерну. Сьогоднішня класична наука повністю покладається на згадану методологію. Власне у цьому необхідно розгледіти причини кризи наукового пошуку. У контексті нашого аналізу особливої ваги набуває можливість визначити, які існують методи чи способи досягнення дійсності. При цьому йдеться не про альтернативу до класичної науки, а лише про спробу запропонувати нові шляхи здобуття знання. Необхідно зазначити, що до певної міри це не нова методологія, а відкриття у галузі неklasичної та постнеklasичної науки, які ґрунтуються на філософському осмисленні. Тут немає нічого, щоб суперечило класичній науці, оскільки вона також ґрунтується на філософії. Щоправда, класична наука використовує лише ті здобутки філософії, які можна вважати основою наукового раціоналізму та логіки. Зважаючи на це, наше завдання полягає у тому, щоб показати неоднозначність цієї позиції, мається на увазі, що філософія може запропонувати також й інші підвалини для досягнення оточуючої дійсності.

Наука XX ст. поступово почала виходити із обмежень класичної парадигми і відбулося це насамперед завдяки відкриттям у галузі природничих наук, передусім фізики. Причина полягала у зміні уявлень людини про детермінізм оточуючої її реальності. Відомо, що класична фізика передбачала можливість визначення будь-якого стану речей у Всесвіті на основі законів Ньютона: час, простір, матерія, з філософського погляду, були однорідними, незмінними в усій оточуючій дійсності. Для парадигми модерну усе поставало закономірним та зрозумілим. Проте такий стан речей не міг тривати довго, оскільки нові відкриття у галузі вивчення субатомних частинок, хвиль і процесів у Всесвіті поставило перед класичною наукою проблему. Вона полягала у тому, що класична методологія не змогла пояснити багатьох явищ звичними для неї законами і прогнозувати майбутні події. Необхідним постає звернення до чогось, що виходить за межі звичних для класичної науки раціоналізму і логіки.

Зважаючи на глобальну екологічну кризу та загальний занепад моралі, людина і людство загалом потребують нових шляхів розуміння світу та самої себе/самого себе. Спеціалізоване наукове пізнання, яке лежить в основі механістично зредукованого сприйняття реальності, є неадекватним до комплексних проблем взаємопов'язаного світу. Домінування наукового матеріалізму, який розглядає людину та природу як механізми, які відокремлені один від одного і протистоять один одному, призвело до утвердження фрагментації у нашому сприйнятті світу. Матеріалістичний світогляд, який став пануючим в усіх сферах людського життя, породив споживацтво та соціальний дарвінізм, які руйнують довкілля і деморалізують людину. Швидке поширення нігілізму, про яке говорив Ніцше, і дегуманізації, ведуть до встановлення тиранії технічно-індустріальної культури (Сорокін, Гайдеггер).

Усе це свідчить про те, що матеріалістичний світогляд вичерпав себе і нова культура, нова свідомість дадуть поштовх для сходження людства на новий виток розвитку. Ця нова культура та свідомість будуть ґрунтуватися на спогляданні і визнанні принципу доповнюваності (компліментарності) як основи буття.

Компліментарність і пізнання. З компліментарністю науковці стикнулися тоді, коли сфера досліджень фізики заірнула глибоко у сфери мікросвіту. Виявилось, що його закони цілком інші, ніж вже звичні нам закони макросвіту, а тут вже постало питання можливої залежності макросвіту від процесів у світі субатомних частинок. Така ситуація стала актуальною, зважаючи на те, що практичні наукові здобутки стали залежними від теоретичних пошуків. Завдяки цьому компліментарність зацікавила дослідників. Потенціал цього поняття знаходиться у двох сферах: практичній та теоретичній. Але спершу необхідно визначити: чим є компліментарність для сучасної науки?

Принцип доповнюваності або компліментарності був сформульований Нільсом Бором: отримання в експерименті інформації про одні фізичні величини, які описують мікрооб'єкт, обов'язково пов'язане з втратою інформації про деякі інші величини, що доповнюють дані. Найперше позитивне значення цього принципу полягало у тому, що наука вивчає не саму дійсність, а лише її модель. Тому закономірно виникла проблема того, чи можемо ми щось твердити про дійсність на основі лише її моделі, яка побудована засобами раціоналістичної, класичної науки і є складовою модерної парадигми. Можна припустити, що принцип доповнюваності став передвісником кризи класичної науки. У середовищі природознавців поступово почали розуміти, що необхідною є зміна логіки і методології наукового пізнання. Заірнувши за межі світу субатомних частинок наука втратила звичний собі поняттєвий апарат, на перші ролі вийшли поняття, які здавалося б мають абстрактне значення: «Поведінка кварків не схожа на жодні відомі нам процеси, а їх квантові числа (умовно позначувані дивністю, верхом, низом і кольором) визначають абстрактні правила, за якими вони поєднуються та взаємодіють» [1, с. 144]. Для досвіду людського осягнення дійсності компліментарність не є повністю новим відкриттям, адже для філософії закономірним є абстрактне мислення, яке виходить за рамки раціоналізму і це проявляється у розумінні цілісності усього існуючого. Вже давньогрецькі філософи не мали сумнівів щодо того, щоб «сутність окремого явища або процесу не розглядалась ізольовано, а має бути зрозумілою у системі цілого» [5, с. 21]. Саме ідея цілісності реальності є близькою до поняття компліментарності (доповнюваності), адже дійсність не повинна тлумачитися як «модель», а осягатися на засадах доповнюваності.

На засадах принципу доповнюваності можна сформулювати цілісне розуміння дійсності, буття і перші кроки цього зроблено у галузі міждисциплінарної взаємодії. На межах областей людського знання виникають нові дисципліни, проте вони не повинні призводити до його фрагментації. Уникнути останнього можна завдяки принципу компліментарності, який легалізує існування доповнюваного знання, тобто такого, що за своєю природою «не є ні буквальними картинками, ані просто корисними видумками» [1, с. 149]. Доповнюваність розкриває потенціал кожного окремого, суб'єктивного фрагмента нашої дійсності, водночас вона розкриває те, що поза сенсорним сприйняттям існує ще один вимір реальності. Завдяки цьому ми можемо припустити, що особистий досвід пізнання має не менше значення, ніж факти: як для науки, так і для інших сфер людського пізнання. Особистісний досвід є випадковим і тут він пов'язаний з неможливістю передачі його іншим людям безпосередньо: «Випадковість такого досвіду, зумовлена випадковістю душевного стану, виражається у складності його передачі іншим людям...» [5, с. 59]. Квантова механіка засвідчила, що не завжди можна нехтувати найменшими значеннями того чи іншого феномена, який перебуває у сфері нашого осягнення. Це означає: якщо на певному рівні ми можемо знехтувати деякими значеннями, то вже на іншому вони можуть мати вирішальне значення. Тим самим стає очевидно, що знання про якийсь об'єкт не завжди може бути повним, бо існуватиме ймовірність його доповнюваності або компліментарності.

Тепер можемо осмислити, що основна проблема класичної науки полягає у тому, що вона намагалася, як стверджував Е. Гуссерль, трансформуватися «у дослідницьку практику без

попереднього систематичного осмислення принципів можливостей, істотних передумов математичної об'єктивності». Через суб'єктно-об'єктну опозицію відсутня цілісність сприйняття дійсності і вирішити цю проблематику покликана компліментарність. Тепер необхідно визначити специфіку принципу компліментарності у вирішенні цілісного світорозуміння, віднайти втрачену основу науки, яку сьогодні називають постмодерною.

Компліментарність і споглядання. Компліментарність – це єдність суб'єкта та об'єкта, врахування взаємодії між ними, що вже само по собі творить дійсність, яка є не такою, якою вона б була при їх розмежуванні. Розмежування веде до моделі дійсності, але не до самої дійсності. Людина повинна зрозуміти, що справжнє осягнення буття неможливе без неї самої: «Ми є діючими особами, а не просто спостерігачами і вибираємо ті інструменти, які використовуватимемо під час експерименту» ...» [1, с. 204]. Розкриття будь-чого має бінарний характер: суб'єкт відкриває об'єкт, але й сам суб'єкт розкривається об'єкту і лише тоді здійснюється взаємне осягнення. Цілісність суб'єкта і об'єкта була нормою для античної філософії, у ній поняття фізики як науки мало інше значення, ніж сьогодні: «наука фізика була такою наукою про природу, яка включала пізнання не шляхом «випробувань», а шляхом споглядального з'ясування походження і сутності природного світу як цілого» [3, с. 26]. Завдяки квантовій механіці бачимо, що основою усіх процесів дійсності є квантові взаємодії, тобто на рівні субатомних частинок реальність постає цілісно. Кожен елемент макросвіту складається із найелементарніших частинок, які можуть „знати і відчувати поведінку інших частинок” на значних відстанях. Необхідним є врахування такого виміру дійсності, оскільки на мікрорівні усі тіла взаємодіють між собою через опосередкування квантових параметрів. Відомо, що квантові взаємодії мають доповнювальну природу, отже, постає необхідність визнання наукою філософських принципів, які легалізують таке поняття, як споглядання. Очевидно, що філософія не передбачала експериментальність і розум як єдино можливий спосіб осягнення буття, не менш важливим є споглядання, до якого нас сьогодні повертає компліментарність. Тобто те, що розглядалось науковцями, представниками класичної парадигми як непотрібне, непрактичне, виявило себе через квантову теорію, яка повинна була розкрити раціональні підвалини світобудови.

Споглядання пов'язане із компліментарністю через особливості квантової реальності, які впливають на наше уявлення про буття. У квантовій картині дійсності втрачають свій зміст будь-які величини, які свідчать про диференційованість його елементів, будь-яке намагання класифікувати і розкласти на одиничні величини втрачає свій зміст, «...оскільки квантові системи, у так званому чистому стані, не можуть бути повністю розкладені на множину елементів, ми змушені описувати їх в термінах потенційних можливостей визначення таких елементів і в термінах відповідних ймовірностей, які представляють їх (тобто квантові системи) об'єктивно-реальну структуру» [12, с. 101]. На нашу думку, лише споглядання має потенцію до розкриття компліментарного розуміння дійсності, оскільки воно не передбачає будь-якої нав'язаної методології, яка водночас обмежує осягнення буття. Відмінність між спогляданням та компліментарністю полягає не у тому, що це за суттю різні поняття, але у тому, що споглядання – це людська потреба, а компліментарність – це властивість оточуючого нас буття. Усвідомлення цього розкриває для нас буття, яке воно є.

Споглядання і пізнання. Споглядання не є різновидом пізнання. Пізнання виникає на основі суб'єктно-об'єктних відношень. Пізнання завжди часткове, фрагментарне, неповне, бо воно спрямоване на предмет, який в процесі пізнання ізолюється від решти. У процесі пізнання здобуємо досвід. Що таке досвід? Наприклад, Крішнамурті, Бубер, не вважають, що досвід є чимось цінним і таким, що допомагає людині осягнути істину. Ось що з цього приводу пише Бубер: «Кажуть, що людина, набуваючи досвіду, дізнається про світ. Що це означає? Людина рухається поверхнею речей і досліджує їх. Вона витягує з них знання про їхній наявний стан. Вона дізнається, які вони» [2, с. 17]. Або ще: «Несправжнє відношення до світу містить досвід, який постійно створює цей світ, і використання, яке забезпечує світ різноманітними цілями: збереження, полегшення й оснащення людського життя. З розширенням відчуженого світу зростає також людська здатність до його пізнання на досвіді та здатність використовувати. В індивіда виникає все

більше можливостей для заміни безпосереднього досвіду опосередкованим «набуттям знань», а також для того, щоб звести використання до спеціалізованого застосування» [2, с. 36–37]. Подібні висловлювання зустрічаємо у Крішнамурті: «До того часу, доки «я», спостерігач, той, хто накопичує досвід, підсилює себе через нього, не може бути ні радикальної зміни, ні звільнення» [8, с. 73]. «Я – це досвід. Досвід – це минуле, яке вас обумовлює» [8, с. 199]. Іншими словами: «Незвичайні переживання є зайвими і небезпечними. Перенасичений досвідом розум вимагає ще ширшого, незвичайнішого досвіду. Надлишок є ворогом добра. Добрі результати дає лише розуміння того, що є, не очікування більшого досвіду, переживань...» [8, с. 201].

З іншого боку, досвід дає можливість людині пережити «неземні» хвилини єднання з Божественним, в якому зникає ізольоване Я (містичний досвід, досвід релігійної людини чи йогів). Платон також наголошував на тому, що ідеї містяться у безпосередньо сприйнятому завдяки чуттям. Ідеї досягаються розумом. Вони вплетені у тканину нашого «примітивного», «грубого» досвіду, який не ґрунтується на розумі. Ідеї, або сутності, чуттєво не сприймаються (фізичні чуття їх не помічають), але за допомогою розуму їх можна осягнути. Чуттєвий матеріал та ідеї – це різні речі, які взаємно переплітаються. Отже, людина не повинна перейматися розширенням поверхневого, «примітивного» досвіду пережиття світу, яке досягається шляхом чуттєвого життя; вона повинна перейматися переходом до досвіду, який би відкривав перед нею і в ній ідеї, сутності, і в такий спосіб надавав би значення духовності. Такий досвід пережиття сутностей є досвідом іншим, досвідом споглядання сутностей, досвідом свідомим. Досвід споглядання сутностей є радикальним досвідом. Чому? Бо він повертає людину до коренів самих речей (слово «радикальний» походить від лат. *radix* – корінь). Радикальний досвід є безпосереднім досвідом, в якому немає ні суб'єкта, ні об'єкта; це – не дуальний досвід. Расл та Джеймс вважають, що суб'єкт і об'єкт, тіло і розум, зовнішнє і внутрішнє, є вторинними, похідними поняттями, бо з'являються пізніше, коли людина розпочинає рефлектувати, думати. Рефлексія та думання ізолюють людину, формуючи її Я (Self).

Фактично емпіризм Бекона та Лока забороняє виходити за межі досвіду. Але якого досвіду? Обмеженого сприйняттям фізичного світу. Емпіризм не визнає того факту, що досвід може трансцендувати досвід пережиття фізичного світу. Апелювати до досвіду щодо совісті неможливо, адже досвід підпорядковується глузду. Якщо намагаємося говорити про «духовні речі», то це будуть здебільшого спекуляції, адже духовність вимагає іншого досвіду, досвіду радикального, який виходить за межі фізичного сприйняття світу. Вихід з цієї ситуації полягає у тому, щоб в самому фізичному світі побачити духовні речі.

Навіть сприйняття фізичного світу є обмеженим, адже людина сприймає його на рівні тіл, які складаються з атомів, а ті, своєю чергою, ще з менших частинок тощо. Радіохвилі не сприймаються нашими органами чуття і не переживаються на досвіді, але вони є цілком фізичні, матеріальні. Отже, навіть досвід пережиття фізичного світу не може бути джерелом знання, адже цей досвід неповний, фрагментарний і не фіксує усієї різноманітності фізичних явищ.

Пізнаємо, бо вважаємо, що живемо один раз. Пізнати означає втратити невинність, тому що в процесі пізнання людина помиляється, а потім розкаюється у помилках. Пізнанням керує цікавість, а не прагнення осягнути істину. Пізнання пов'язане зі становленням, а «в процесі становлення присутній дуалізм: думаючий і думка, два окремі процеси в роботі... Немає цілісності, завжди є центр, який діє через волю...» [7, с. 84]. У спогляданні виявляється сутність, у той час, як під час пізнання виокремлюються характеристики предмета, а не його сутність. Пригадування можливе тоді, коли життя і світ повторюються, а пізнання ґрунтується на твердженні, що необхідно відкривати все нові і нові горизонти життя та світу. Отже, пізнання ґрунтується на припущенні, що людство, наука, суспільство розвивається, прогресує, в той час, як пригадування консервативне, воно стверджує, що нічого нового під сонцем немає і тому треба навчатися тому, що життя є повторенням, світ є повторенням. Народне прислів'я каже: «В повторенні – науки корені». З утвердженням активізму сучасній людині дуже важко зупинитися й зосередитися; вона не може й хвилини спокійно подивитися на дерево, на пташку, на небо. Сучасна людина постійно хоче щось робити і причому швидко. Людина поспішає і тому робить помилки.

Споглядання вимагає зосередженості. Під час споглядання виявляється сутність присутності. Сутність присутності досягається у спогляданні, в якому відсутній суб'єкт і об'єкт споглядання. Споглядання споглядає крізь протилежності цілісність, яка їх не містить. Споглядання – це зовсім інше відношення до світу, який споглядається у власному світлі, яке пронизує наскрізь усі предмети, поєднуючи їх в єдине ціле, яке їх утримує в їхній сутності. Споглядання споглядає Бога в усіх Його творіннях. Бачити Бога у всьому, що Він створив, – це перший етап споглядання. Другий етап споглядання – це поєднання з усім творінням Бога, тобто усвідомлення містичної єдності усього з усім. Містична єдність означає, що така єдність не може бути експлікованою; її не можна виразити в словах, або пояснити за допомогою понять. Тому вона залишається містичною, тобто загадковою. Людина, яка досягнула єдність усього з усім, стає практичною людиною, яка цю єдність підтверджує своїм життям, тому їй не потрібні слова для пояснення того, що вона споглядає. Їй достатньо усвідомлювати єдність усього з усім, щоб почати діяти правильно. Ця правильність визначається спогляданням єдності усього з усім. Чому звертаємося до споглядання? Бо сучасна наука, яка ґрунтується на аналізі об'єкта, що протистоїть суб'єкту, не може глибоко досягнути світ, тобто досягнути їхню єдність, тому необхідно звертатися до езотеризму, до містики, які, хоча й оголошуються «ненауковими», але можуть допомогти аналітичній науці подолати той скептицизм, який притаманний їй щодо таких езотеричних термінів, як «дух», «цілісність без частин», «тонкі тіла», «сутність» тощо.

Споглядання не ґрунтується на уявленні/репрезентації. Воно ґрунтується на самому собі. Безпосереднє бачення бачить річ як річ без жодної репрезентації. Споглядання не є засобом пізнання, як і мислення (Гайдеггер). Але як пов'язане між собою споглядання і мислення? Мислення утримує річ в її сутності, а сутність речі речеться/прорікається. У спогляданні бачимо речі не в дзеркальному відображенні дискурсів, а в довершеній думці (П. Юркевич), яка здійснюється в нас, але належить речам. Мислення складається з довершених думок, за допомогою яких знаємо порядок речей. Таке мислення не є «внутрішнім» і не є «відображенням» в голові людини «об'єктивного» світу. У довершених думках, які виникають під час споглядання, виявляється і прорікається те, що є. Сутність речі – це буття, яке прорікається. Отже, у спогляданні прорікається осмислено сутність речей, яка знаходиться на перехресті Землі і Неба, тлінного і нетлінного, вічного і минушого. Тому мислителі перебувають у пошуках праслів/мови, що являють сутність речей. Речі зустрічаються на серединному шляху, бо шлях людини – це серединний шлях. Тому філософія – це прокладання шляху середини, на якому осмислено прорікаються сутності речей. Коли Кант каже про «річ в собі», то він хоче тим сказати, що філософія нічого не може знати не про річ, а про предмет. Як тільки людина втрачає середину, вона падає і потрапляє в думання, яке бачить перед собою не речі, а предмети, об'єкти. Забули, що завдання філософії привести людину у стан споглядання. Як говорить, «філософія нічого не повинна пояснювати; вона повинна лише описувати». Що знає сучасна філософія про споглядання? Фактично нічого. Це означає, своєю чергою, що вона є притомною! У той час, як її завдання полягає в тому, щоб вводити людину у свідомість, яка виникає на основі споглядання. Лише мислення володіє прамовою, тобто тими словами, які відкривають стан речей. Свідомість – це знання єдності суб'єкта і об'єкта, які причащаються одне в одного. З такого причащення виникає свідомість, тобто спільне знання основи, або сутності, суб'єкта і об'єкта. Сучасна філософія спекулятивна, бо переобтяжена репрезентаційними поняттями, які виявляють лише певні якості суб'єкта або об'єкта в їхній розділеності. Тому можна говорити про фрагментарність поняттєвого пізнання. Споглядання проти спекуляції, проти логічно-дискурсивного пізнання. Логічно-дискурсивне пізнання ґрунтується саме на єдності чуттєвого сприйняття та понятійних схем (Кант). Логічно-дискурсивне мислення – це даність, яка виявляється у стані «природної настанови» (Гуссерль). У цьому стані виявляються предмети, а не речі. Чи можливе пізнання без жодного оволодіння об'єктом пізнання? Ні, оскільки суть пізнання – це його інтенціональна природа, тобто намір суб'єкта полягає у тому, щоб оволодіти об'єктом, «проковтнути» його.

Споглядання неможливе без безпристрасності. Споглядання виникає на основі безпристрасності. Фройд показав, що попри технічний розвиток суспільства та зростаючий

комфорт, цивілізована людина на емоційному рівні виявляється нецивілізованою. Будь-що її дратує, вона постійно ображається, впадає у гнів. Цивілізована людина не вміє працювати з емоціями, які є проявами несвідомого. Приклади пристрастності: прив'язаність, гнів, страх, ревності, гордіня, егоїзм тощо. Ці пристрасті не дають змоги людині споглядати красу світу та красу людини як людини. Хіба Ісус не навчав безпристрасності, коли казав: «Полюбіть ворогів ваших», «Коли тебе б'ють у праву щоку, то підстав ліву»? Безпристрасність також полягає у тому, щоб не відповідати злом на зло, насиллям на насилля. Як тільки досягнуто стану безпристрасності, то й досягнуто споглядання. Коли досягнуто споглядання, тоді є совість, свідомість і свобода. Коли вони є разом одночасно, тоді є ЛЮБОВ. Чому людина пішла шляхом пізнання? Бо це легший шлях, і одночасно – це шлях насолоди. Для того, щоб досягти споглядання, необхідно навчитися керувати емоціями, навчитися самопізнанню, що вимагає зосередженості. Але сучасна людина не вміє зосереджуватися, тому й проходить повз споглядання, оголошуючи його «пасивним» (що й було успішно зроблено Ф. Беконом).

У спогляданні виявляється присутність у відсутності. Споглядання заангажує людину у Буття. Що таке Буття? Буття – це майстерність, яку не треба плутати з ремісництвом та творчістю. Майстерність показує межу, яка проходить між людиною і Богом. Саме проходження цієї межі є буттям людини. Майстер безпристрасний, тому він може іти цією межею. Майстерність є втіленням трансцендентного, її знаком і значенням. Майстерність оприсутнює людину і наділяє її відповідальністю, коли жодні виправдання і зверхність стають неможливими. Як тільки виправдання і зверхність беруть гору, людина випадає із присутності і падає у не-буття, стаючи ремісником, тобто технічним робітником у Всесвіті. Коли ж гору бере зверхність, то людина стає творцем і намагається зайняти місце Бога. Ремісничий підхід до життя домінує, в той час, як майстрів життя дуже мало. Майстерність, у широкому сенсі слова, є недіянням. Діяння ремісника та творця спрямоване на щось, в той час як у майстра відсутня будь-яка інтенціональна одинична дія, а присутня синхронність бачення (розуміння) і дія, яка перетворюється на справу. Справа належить тому, хто справується, а справується майстер, який не робить нічого від себе і для себе, від свого і для свого Я. В майстра бачення і дія поєднані в одне ціле, тому він не проявляє жодної власної волі (сваволі) для досягнення чогось. Бачення (розуміння) миттєво оприсутнюють людину і вона робить правильний і справедливий вибір, який є саме для неї вибором. Це і є майстерність: зробити правильний і справедливий вибір, який засвідчує проявлення синхронності зовнішнього і внутрішнього.

Деякі події не відбуваються, бо чекають на подію, яка має відбутися незабаром. Коли приходить час, то обидві події збігаються у часі, щоб відбутися разом. Я намагається реалізувати першу подію, але вона не відбувається, оскільки не настав ще час для наступної, яка з нею пов'язана. Тут доречно згадати грецьке поняття «кайрос», тобто «відповідний момент».

Згодом перша подія, якій не вдається відбутися, відбувається сама собою, оскільки настав її час разом із наступною подією. Збіг подій, коли декілька подій відбуваються одночасно, називаємо синхронією (К.-Г. Юнг). Це диво, коли декілька подій відбуваються одночасно, одна за одною і являють собою повноту. Фактично в такому випадку являє себе чисте недіяння, яке настає тоді, коли потік простору-часу виводить трансцендентальний суб'єкт за межі одиничних діянь, які конституують події і він їх бачить усіх разом ніби збоку. Я не може бачити усі події одночасно, а трансцендентальний суб'єкт може, адже він не обмежений простором та часом і тому спроможний охопити у спогляданні усі події одночасно. Це не механічний детермінізм подій, а гармонійна синхронія, коли події ніби чекають одні на одних, щоб разом здійснити повноту сенсу [13, с. 205].

Готовність до споглядання називається зібраністю суцхих. Зібраність суцхих в їхньому джерелі походження і те, як вони проявляють себе як долі (частини) в Цілому. Розумне відкрите до суцхих. Відкритість розумного до суцхих уможливило їхній розквіт, тобто ставання тим, чим вони є в долі Цілого. Розумне розуміє першопочаток витoku суцшого. Розуміння не є операційною функцією; воно не комбінує і не хитрує. Розуміння – пряме, в тому сенсі, що воно справується, чуючи голос Буття. Прямота розуміння проявляється в тому, що воно слухає голос Буття, і отже, слухняне. Слухняність проявляється у справі, яка пряма. Справа здійснюється у спогляданні. То

хіба споглядання пасивне, як вважають сучасні раціоналісти? Раціоналізм оголосив споглядання «пасивним», бо раціоналізм передусім дбає про вигоду, про використання суцього, під час якого здійснюється його знищення. У справі проявляється мудрість. Раціональне підприємливе, а розумне мудре.

Ще однією із особливостей споглядання є те, що воно можливе лише в теперішньому. «Ось формула для споглядання: повністю жити в теперішньому. Відкиньте думки про майбутнє, відкиньте думки про минуле, відкиньте будь-який образ і абстракції та поверніться у теперішнє. І прийде споглядання!». Зосередженість на теперішньому є необхідною умовою споглядання. «Перестань говорити і споглядай... Просто дивися: зірка, квітка, листок, що в'яне, птах, камінь... Якщо ти справді чув пісню птаха, якщо ти справді бачив дерево – ти знатимеш все. Це поза словами і концепціями» [11, с. 15]. Безпосередність бачення (розуміння) того, «що є», навіть «окремих» об'єктів, які у спогляданні виявляються пов'язаними з усім: «Все в одному і одне у всьому». Отже, у спогляданні споглядаючий є взаємопов'язаний з усім – Буття. Чому перебування у теперішньому є необхідним для споглядання, і навпаки? Бо перебуваючи у теперішньому, людина перестає рухатися у напрямку об'єктів, предметів; вона перестає планувати майбутнє. Теперішнє відкриває людині у спогляданні єдність усього з усім. Споглядання не-інтенціональне, тобто воно не є спрямоване на зовнішні об'єкти чи предмети, воно не є спрямоване у майбутнє, як певний план чи проект.

Новим у цій роботі є те, що в ній розкрито відмінності між пізнанням і спогляданням. Автори намагалися довести, що у стані споглядання людині відкривається певна єдність усього з усім, яка залишається невідомою для пізнаючого суб'єкта. Доповнюваність є фундаментальним принципом Буття, який відкривається у стані споглядання.

Отже, споглядання потребує певного типу людей, які здатні досягати його. Оскільки в сучасній українській культурі відсутні практики досягнення споглядання в школах, дитячих садках тощо, то сподіватися, що споглядання стане поширеним, марно. На основі споглядання може виникнути ціла культура, яка для сучасної прагматично налаштованої людини, виглядає утопічною і недосяжною. Тому окремі індивіди можуть намагатися досягнути цього споглядального стану, але вони не будуть впливовими у культурі, яка є егоїстично-прагматичною. Сподіватися на те, що споглядання та принцип доповнюваності стануть визначальними у повсякденному житті людей, або будуть швидко сприйняті гуманітаріями, марно. Необхідний час для переходу науковців та пересічних людей на вищий виток еволюції. Однак принцип доповнюваності стає актуальним в добу глобалізації. Глобалізація повинна рахуватися з різноманітністю культур, мов, націй, рас, а не насаджувати якусь одну культуру, одну мову чи вищість одних рас над іншими. Імперіалізм США та Росії повинен поступитися принципу доповнюваності. Інакше на людство чекає зникнення в тій формі, в якій воно існує сьогодні. Глобалізація не повинна стирати різниці між народами.

1. Барбур И. *Религия и наука: история и современность*. – М., 2001. 2. Бубер М. *Я и Ты* // Бубер М. *Два образа веры*. – М., 1995. – С. 15–92. 3. *Введение в историю и философию науки* / Под общ. ред. проф. С.А. Лебедева. – М., 2007. 4. Вернадський В.І. *Про науковий світогляд* // В.І. Вернадський. *Вибрані твори*. – К., 2005. – С.7–47. 5. Гриб А.А. *Квантовая физика, случай и религиозный опыт* // *Наука и богословие: Антропологическая перспектива*. – М., 2004. – С. 52–60. 6. Карась А. *Семіотична перспектива інтерпретації реальності як дійсності* // *Філософська думка*. – №5. – 2008. – С. 16–29. 7. Кибалион. *Учение трех посвященных о герметической философии Древнего Египта и Греции*. – М., 1993. – 127 с. 8. Крішнамурті Дж. *Початки навчання*. – Львів, 2008. 9. Микешина Л.А. *Эпистемология ценностей*. – М., 2007. – 439 с. 10. Лук'янець В.С., Кравченко О.М. та ін. *Сучасний науковий дискурс: оновлення методологічної культури*. – К., 2004. – 304 с. 11. де Мелло Ентоні. *Пісня птаха*. – Львів, 1998. 12. Цехмистро И.З. *Научная картина мира последних двадцати лет: коренное изменение антропологической перспективы*. – М., 2004. – С. 93–103. 13. Юнг К.Г. *Синхрония: Сборник / Пер. с англ.* – М., К., 2003. – 320 с.